

GILGAMESH DESTANININ XII. TABLETİ VE SUMERCE KAYNAKLARI: ŞAMANİST UNSURLAR AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Huzme GÜLEK GÜLTEKİN*

Makale Bilgisi

Başvuru: 5 Ağustos 2025

Kabul: 29 Eylül 2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi (Research article)

Article Info

Received: August 5, 2025

Accepted: September 29, 2025

Öz

Gilgameş serisinin Akadca yazılmış XII. tabletı Gilgameş'in, kendisine ait iki nesnenin yeraltı dünyasına düşmesinden sonra onları koruyamamaktan duyduğu pişmanlık ve üzüntünün anlatımıyla başlar. Ardından kölesi ve arkadaşı olan Enkidu, Gilgameş'in üzüntüsü üzerine bu nesneleri almak için yeraltı dünyasına iner fakat yeraltı dünyası tarafından ele geçirilir. Gilgameş'in çabaları sonucu çıkarılan Enkidu orada gördüklerini anlatır.

XII. tablet tek başına değerlendirildiğinde bu hikâye sadece ölümler diyarının bir betimlemesi olarak düşünülebilir. Ancak MÖ 1.binyıla ait bu Akadca metnin daha eski Sumerce kopyaları da mevcuttur. Bu kopyalar olayın öncesini de içerdikleri için XII. tabletı tamamlayıcı unsurlar olarak görülmüşlerdir. Öyküde geçen nesneler ve olay üzerine çeşitli yorumlar yapılmıştır. En çok tercih edilen görüş bu nesnelerin top ve değnek olduğu ve Gilgameş'in Uruk şehrinin gençleriyle birlikte ahşap bir topla bir çeşit top oyunu oynadığıdır.

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, E-posta: huzmezeynep@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6860-5418

Bu çalışmada, metinde anlatılan olayın bir top oyunundan çok bir çeşit ritüel olabileceği önerilmiştir. Ayrıca bazı bölümlerde şamanist düşünce sistemiyle açıklanabilecek ifadeler ve uygulamalar olduğu görüldüğünden, elimizdeki metin erken Sumer dönemi inançlarının anlatıldığı diğer belgelerle ve şamanist inançlarla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sumer, Gilgameş, Gilgameş Destanı, Mitoloji, Şamanizm

***The 12th Tablet of the Gilgameş Epic And Its Sumerian Sources:
An Evaluation In Terms of Shamanist Elements***

Abstract

Tablet XII of the Gilgameş series, written in Akkadian, begins with the expression of Gilgameş's regret and sorrow at not being able to protect two objects belonging to him after they fell into the underworld. Seeing Gilgameş's sadness, his slave and friend Enkidu goes down to the underworld to retrieve these objects. He is captured by the underworld, then brought out as a result of Gilgameş's efforts and tells what he saw there.

When Tablet XII is evaluated alone, this story can be considered only as a description of the land of the dead. However, there are also earlier Sumerian copies of this Akkadian text belong the first millennium BC. Since these copies include the period before the event, they were seen as complementary elements to the XIIth tablet. Various interpretations have been made on the objects and events in the story. The most popular view is that these objects were a ball and a staff, and that Gilgameş played some kind of ball game with a wooden ball together with the youth of the city of Uruk.

In this study, it has been suggested that the event described in the text could be a kind of ritual rather than a ball game. In addition, since it was seen that there were expressions and practices in some sections that could be explained by the Shamanist thought system, the text we have was evaluated by comparing it with other documents describing the beliefs of the early Sumerian period and with Shamanist beliefs.

Keywords: Sumer, Gilgamesh, Epic of Gilgamesh, Mythology, Shamanism

Giriş

XII. tablet Gilgameş destanının birbirine bağlı konular içeren ve bir kompozisyon oluşturan on bir tabletinden farklı bir olayı anlatmaktadır. Destanın birinci tableti Uruk kralı zorba Gilgameş'in tasviriyle başlar. I. İle V. Tabletler arasında, halkın şikâyetleri üzerine Gilgameş'i yatıştırmak için Enkidu'nun yaratılması, Gilgameş'le önce dövüşüp sonra dost olmaları, birlikte sedir ormanına giderek ormanın koruyucusu Humbaba ile savaşp onu öldürmeleri, Enlil'in şehri Nippur'a götürmek için büyük bir sedir kesip kapı kanadı yapmaları ve Humbaba'nın kesik başını da alarak Nippur'a doğru yola çıkmaları anlatılır. Oysa VI tablette Gilgameş ve Enkidu'nun Nippur'a değil, Uruk'a gittikleri anlatılır. Burada tanrıça İştär Gilgameş'e evlenme teklif eder. Ancak reddedilip hakarete uğrar ve babası Anu'dan Gilgameş'i öldürmesi için Gökyüzü Boğası'nı göndermesini ister. Boğa Uruk'a iner ve Gilgameş ile Enkidu onu öldürürler. VII. tablette Enkidu önce rüyalar görür, sonra güçten düşer ve ölür. VIII. tablette Gilgameş'in üzüntüsü ve IX ile X. tabletlerde tufan kahramanı Ud-napiştım'ın yaşadığı yere ölümsüzlüğün sırrını öğrenmeye gitmek için yaptığı yolculuk, XI. tablette onunla görüşmesi ve tufan olayını ondan dinlemesi, ölümsüzlük otunu bulup yılanı kaptırması ve Uruk'a dönmesi anlatılır. Aslında öykü bitmiştir ancak XII. tablette Enkidu'nun henüz ölmediği günlerde yaşanan bir olay anlatılmaktadır. Muhtemelen XII. tabletin kompozisyonla bağlantısı kurulamamış ve Enkidu'nun öldüğü VII. tableten önceki bir yer yerine öykünün sonuna yerleştirilmiştir.

MÖ 1. binyıla tarihlenen ve Akad dilinde yazıya geçirilmiş olan XII. tablet, yaklaşık olarak MÖ 2. binyıl başlarına tarihlenen Sumerce Gilgameş Enkidu ve Ölüler Diyarı (G.E.N.) metninin 172-301 satırlarından oluşmaktadır. Özetle Gilgameş'in, yeraltı dünyasına düşen iki nesne için üzülüp ağlamasıyla başlar, bu nesneleri almak için yardımcısının yeraltı dünyasına inişi ve orada gördüklerini anlatmasıyla sona erer. Metnin eksik olan başlangıç kısmı Sumerce eski kopyalarda bulunur. Bu nedenle G.E.N. metninin XII. tablette yer almayan satırlarının çözümlenmesi her iki metinde anlatılan olayın daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Ancak Sumerce metnin iki nesne ile ilgili ifadeleri de tam anlamadığından, bu satırlarda anlatılanların çevirisi uzmanlar tarafından farklı şekillerde yapılmıştır. Gilgameş'in yeraltı dünyasına düşen nesneleri davul-tokmak, çember-değnek, savaş ağı-kement ve top-değnek olarak çevrilmiş, anlatılan olayın mahiyeti ve metnin bütünüyle ilişkisi hakkında birbirinden farklı görüşler öne sürülmüştür.

Bu çalışmada bu iki nesne ve olay hakkında farklı bir bakış açısıyla değerlendirme yapılmıştır. G.E.N. metninin şamanist inanç ve uygulamalarla örtüşen yönleri ortaya konulmuş, ilk bölümde XII. tablet ve Sumerce kaynakları kısaca ele alınmış, ikinci bölümde, tartışmalı bölümler üzerine öne sürülen görüşlere yer verilerek anlatı yeni bir bakış açısıyla yorumlanmıştır.¹

XII. Tablet ve Sumerce Kaynakları

Gilgameş Destanı olarak bilinen metin serisinin Standart Babil veya Ninova kütüphanesinde bulunduğu için Ninova versiyonu olarak adlandırılan 12 tabletlik Akadca kompozisyonu MÖ 1. binyılda düzenlenerek son haline getirilmiştir. Daha eski Akadca tabletler Orta Babil (MÖ 1600-1100) ve Eski Babil (MÖ 2000-1600) dönemine aittir. Geç Babil dönemi (MÖ 1.binyıl) tabletleri Ninova, Asur, Kalah ve Sultantepe’de; Orta Babil tabletleri Ur, Boğazköy (Hattuşa) ve Megiddo’da bulunmuş, Mezopotamya’nın çoğu yerinde paçaları ele geçirilen Eski Babil tabletlerinin ise Orta Fırat’ta Diyala bölgesindeki Harmal ve Güneyde Sippar, Larsa, Uruk ve Nippur gibi yerleşimlerde yazıldığı anlaşılmıştır.² Tabletlerden ilk on bir tanesi birbiriyle bağlantılı içeriklere sahiptir ve “Tufan Tableti” olarak bilinen XI. tabletin sonunda tamamlanan anlatı, XII. tablette Gilgameş’e ait “pukku” ve “mikku” isimli iki nesnenin “ölüler diyarı”na düşmesiyle tekrar başlar. Bu yüzden seriye kâtip tarafından yapılmış bir “ek” olarak kabul edilir.³

Gilgameş serisiyle tematik olarak bağlantılı ilk metinler Sumerce yazılmıştır. III. Ur hanedanı dönemine tarihlenen en eski metin Nippur’da bulunan ISET 1, 139 numaralı “Gilgameş ve Göküzü Boğası” hikâyesinin bir parçası ve diğer iki küçük fragmandır.⁴ Sumerce parçalardan Ur’da bulunan ve Larsa hanedanının son dönemine tarihlenen bir metin C.J.Gadd

¹ Bu çalışmanın transliterasyon ve çeviri kısımlarında bir bölümüne yer verilen Akadca XII. tablet standart versiyona ait satırlar 1 ile 153 arasında numarandırılmış olanlardır. Her bir satırın altında Sumerce daha eski kopyalardaki karşılıkları yer almaktadır ve sıra numaraları Gadotti’nin *Gilgamesh and the Netherworld* (2014), isimli çalışmasında yer alan birleştirilmiş metne göre yazılmıştır. Shaffer, Gadd ve CDLI composite metin transliterasyonlarındaki sıra numaraları farklılık gösterebilmektedir. Bu kaynaklarda farklılık gösteren transliterasyon ve çeviriler dipnotlarda ele alınmıştır. Metin içinde yapılan çevirilerde bu kaynaklardan yararlanılmıştır, ancak satırların çevirileri özgün olduğundan bazı farklılıklar bulunmaktadır. Dipnotlardaki çevirilerle karşılaştırılabilir.

² Jeffrey H. Tigay, *The evolution of the Gilgamesh epic* (Bolchazy-Carducci Publishers, 2002), 10-12.

³ Jean Bottéro, *Gilgameş Destanı Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*, çev. Orhan Suda (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015), 51-52.

⁴ Andrew R. George, *The Babylonian Gilgamesh epic: introduction, critical edition and cuneiform texts*, c. 1 (Oxford University Press, 2003), 7.

tarafından kopyalanmış ve 1933 yılında yayınlanmıştır. Ön yüzü 36, arka yüzü 37 satırdır. Bu tablet tüm parçaların birleştirilmesiyle oluşturulmuş uzun versiyonun 128-162.satırlarını içermektedir.⁵

Sumerce diğer tabletler Eski Babil dönemine tarihlenirler. En iyi bilinen beş metin Gilgameş ve Akka,⁶ Gilgameş ve Huwawa⁷ ; Gilgameş ve Gökyüzü Boğası⁸; Gilgameş, Enkidu ve Ölüler Diyarı⁹, Gilgameş'in Ölümü¹⁰ isimli öykülerdir.¹¹ Bunlardan Gilgameş, Enkidu ve Ölüler Diyarı XII. tabletin Sumerce kaynağıdır.

Gilgameş, Eski Babil döneminde oluşturulmuş kral listesine, yaklaşık MÖ 2700-2500 arasında Uruk'ta 126 yıl hüküm sürmüş kral olarak kaydedilmiştir.¹² Listeye göre Uruk'un 5. kralıdır. Kendinden önceki kral balıkçı Dumuzi, iki önceki kral Lugalbanda'dır. Ancak Gilgameş serisinin 1.tabletinde Lugalbanda'nın oğlu olarak anlatılır. Annesi ise Tanrıça Ninsunna'dır. Üçte iki tanrısal, üçte bir insandır.¹³ Bu anlatının MÖ 2600-2500 yıllarına, Erhanedanlar IIIa dönemine tarihlenen Şuruppak'ta bulunmuş metinle¹⁴ desteklendiği düşünülür. Söz konusu metinde Gilgameş adı geçmese de aynı döneme ait yine Şuruppak ve Ebla'dan diğer tabletlerle birlikte değerlendirildiğinde Gilgameş serisinde anlatılan hikâyeye ilham veren dönemin III. binyıl ortalarına kadar uzanabileceği varsayılır. ¹⁵ Çünkü bu belgelerden Gilgameş'in daha 3. binyılın ilk yarısında tanrılaştırıldığı ve kendisine sunular yapıldığı anlaşılmaktadır.¹⁶

⁵ Cyril J. Gadd, "Epic of Gilgamesh, Tablet XII", *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale* 30, sy 3 (1933): 127-43.

⁶ ETCSL c.1.8.1.1 "<https://oracc.museum.upenn.edu/etcsri/Q000377.163?srch=s.rglfCt>", t.y.

⁷ ETCSL c.1.8.1.5.1 Parçalar: Penn Museum N 1380; IM 058700; İstanbul Arkeoloji Müzesi: N3691; National Museum of Iraq: IM 058478; British Museum: BM 058103 vd

⁸ ETCSL t.1.8.1.2

⁹ ETCSL t.1.8.1.4

¹⁰ ETCSL t.1.8.1.3

¹¹ Bottéro, *Gilgameş Destanı Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*, 27-34; George, *The Babylonian Gilgamesh epic*, 7-16.

¹² Samuel Noah Kramer, *Sümerler Tarihleri Kültürleri ve Karakterleri*, çev. Özcan Buze (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002), 427..

¹³ Bottéro, *Gilgameş Destanı Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*, 66.

¹⁴ Robert D. Biggs, *Inscriptions from Tell Abu Salabikh* (University of Chicago Press, 1974). OIP 99, 327

¹⁵ George, *The Babylonian Gilgamesh epic*, 5.

¹⁶ Tigay, *The evolution of the Gilgamesh epic*, 13.

Metin Üzerine Yapılan Yorumlar ve Şamanist Unsurlar Açısından Bir Değerlendirme

XII. tabletin birinci satırı “Gılgameş, Enkidu ve Ölüler Diyarı” olarak isimlendirilen Sumerce eklektik metnin 172. satırına karşılık gelmektedir. XII. tabletin ilk 9 satırı ve Sumerce versiyondaki karşılıkları şöyledir:

1. u ₄ -ma pu-uk-ku ina É (bīt) lu-ú e-z[ib]	1. bugün “pukku”yu ^{lú} NAGAR(nagāri) marangozun evinde bırakayım (bıraksaydım)
172. ud-ba ^{ġis} ellag-ġu ₁₀ é naġar-ra-ka nu-uš-ma-da-ġal-la	172. Keşke “ellag”ım marangozun evinde olsaydı ¹⁷
2. aššat ^{lú} na-ga-ri ša ki-i um-m]i ṛa-lit ¹ -ti-ia lu-ṛú ¹ [e-zib]	2. Beni doğuran ana gibidir marangozun karısı, bıraksaydım
173. dam naġar-ra ama ugu-ġu ₁₀ -gin ₇ nu-uš-ma-da-ġal-la	173. marangozun karısı beni doğuran ana gibi keşke (pukku) orada olsaydı
3. D[UMU.MUNUS(mārat) ^{lú} nagāri šá ki-i a]-ṛha-ti ¹ -[ia š]e-her-ti lu-ṛú ¹ e-zib]	3. Benim küçük kızkardeşim gibidir marangozun kızı, onu bıraksaydım
174. dumu naġar-ra nin ₉ bàn-da-ġu ₁₀ -gin ₇ nu-uš-ma-da-ġal-la	174. Marangozun kızı benim küçük kızkardeşim gibi keşkeorada olsaydı
4. U ₄ (ūma) pu-u[k-ku] ṛa-na KI (eršet ⁱ) ^{-tim} im-q[u-tan-ni-(ma)]	4. Bugün pukku yeraltına düştü
175. ^{ġis} ellag-ġu ₁₀ kur-šè mu-da-šub a-ba ma-ra-ab-e ₁₁ -dè	175. “ellag”ım yeraltına düştü kim benim için onu çıkaracak?
5. mi-ik-ke-e a-na KI (eršet ⁱ) ^{-tim} i[m-qu-tan-ni-(ma)]	5. “Mikku”m ölüler diyarına düştü

¹⁷ Bundan sonra gelen ve XII. tablette bulunmayan satır 172a olarak numaralandırılmıştır: ^{ġis}e-ke₄-ma-ġu₁₀ é naġar-ra-ka nu-uš-ma-da-ġal-la : : ^{ġis}e-ke₄-ma: değnek veya tokmak anlamındadır. Keşke tokmağım marangozun evinde olsaydı anlamındadır. Alhena Gadotti, *Gilgamesh, Enkidu, and the Netherworld and the Sumerian Gilgamesh Cycle*, c. 10 (Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2014), 165.

176. ^{giš}e-ke₄-ma-ĝu₁₀ ganzer-šè
mu-da-šub a-ba ma-ra-ab-e₁₁-dè

6. [^de]n-ki-dù ^dGIŠ-gín-maš
i[p-pal-šu]

177. arad-da-ni en-ki-du₁₀-e
inim mu-un-ni-ib-gi₄-gi₄

7. be-li mi-na-[a] tab-[k]i
lìb-ba-ka [le-mun]

178. lugal-ĝu₁₀ ér e-ne ba-še₈-še₈ šag₄
hul a-na-aš mu-e-dí

8. U₄(ūma) pu-uk-ku ul-tu KI
(eršetì)^{-tim} ana-ku ú-š[e-el-lak-ka]

179. ud-da ^{giš}ellag-zu kur-ta ĝe₂₆-e
ga-mu-ra-ab-e₁₁-dè

9. mi-ik-ke-e ul-tu KI(eršetì)^{-tim}
ana-ku ú-še-[el-lak-ka]

180. ^{giš}e-ke₄-ma-zu ganzer-ta ĝe₂₆-e
ga-mu-ra-ab-e₁₁-dè

177. “ekema”m yeraltı dünyasına
düştü kim benim için onu çıkaracak?

6. Enkidu Gilgameş’e cevap
verdi

177. Onun (Gilgameş’in)
kölesi Enkidu ona cevap verdi

7. Efendim, neden ağladın, kalbin
kırgın?

178. Kralım ağlıyor kalbi neden
bozuldu?

8. Bugün “pukku”yu yeraltından ben
sana(senin için) çıkaracağım

179. Bugün senin “ellag”ını yeraltı
dünyasından ben senin için çıkarayım

9. “Mikku”yu yeraltından sana
(senin için) çıkaracağım

180. Senin “ekema”nı yeraltı
dünyasından ben senin için çıkarayım

Metnin sonuna kadar bazı eksik satırlar ve eklemeler olmakla birlikte XII. tabletin 1. satırı ile Sumerce metnin 291. satırı arasının paralel olduğu görülür. Ancak hikâyenin Akadca XII. tablette bulunmayan ilk kısmı Sumerce versiyonda mevcuttur. Bu nedenle “pukku” ve “mikku” olarak Akadca’ya çevrilmiş olan iki nesnenin ne olabileceğini anlamak için Sumerce metnin 172. satırdan önceki bölümü araştırmacılar tarafından değerlendirilmiştir. Bu iki nesnenin anlatıldığı satırlar Sumerce metinde 149-171 arasındadır. Ardından gelen, XII. tabletin ilk satırıyla örtüşen 172. satır ve devamının daha iyi anlaşılabilmesi için bu satırların anlamlandırılması üzerinde durulmuştur. Aşağıda transliterasyonları ve dipnotlarda çeviri ve açıklamaları verilen satırlar şöyledir:

149. e-ne úr-bi ^{giš}ellag-a-ni-šè
ba-da-ab-dím-e¹⁸

149.O, onun tabanıyla “ellag”ını
üretti

150. pa-bi ^{giš}e-ke₄-ma-ni-šè
ba-ab-dím-e¹⁹

150. Onun dalı(nı) “ekema” sına
dönüştürdü

151. ^{giš}ellag al dug₄-dug₄-ge
sila úr-ra ^{giš}ellag na-mu-un-e²⁰

151. “Ellag”ı konuşarak meydana
“ellag”ı gerçekten çıkardı (veya:
istediği/istenen “ellag”ı “ellag”
meydanına gerçekten çıkardı)

152. me-kuš(KA.DI/GU₃.DI)
dug₄-dug₄-ge sila úr-ra me-kuš
na-mu-un-e²¹

152. Yaptığı/çalldığı “GU₃.DI”yi
“GU₃.DI” meydanına gerçekten
çıkardı (yaptığı/çalldığı “GU₃.DI”yi

¹⁸ George bu satırı: “kendisi için onun tabanını topu haline getirir/ ‘as for himself he fashions its base into his ball” şeklinde çevirmiştir. Çeviri A.R. George, *The Babylonian Gilgamesh epic: introduction, critical edition and cuneiform texts*, c. II (U.K.: Oxford University Press, 2003), 899.

¹⁹ George’un çalışmasında ^{giš}e-ke₄-ma top oyununda topa vurmak için kullanılan bir tokmak, değnek, çubuk olarak düşünülmüş, “onun dalını sopası haline getirir.” şeklinde çevrilmiştir. George, *The Babylonian Gilgamesh epic*, II, 889:

²⁰ Çeviri : ^{giš} ellag al dug₄-dug₄-ge: istenen, istediği (ama burada al-dug₄-dug₄-ge olarak birleşik yazılırsa “al” alışkanlık ve sürekli yapılan eylemi belirten prefix (ön ek) olacak ve fiil anlamı “istemek” değil, söylemek, konuşmak olacaktır. George ve Shaffer oynamak (to play) olarak almıştır ancak bu anlamı veren birleşik fiil ePSD2’de “ene dug₄: to play” olarak geçmektedir. Bu nedenle fiilin çevirisi süreklilik içeren söylemek, konuşmak eylemi olarak da yapılabilir. bkz. John Alan Halloran, *Sumerian lexicon* (Logogram publishing Los Angeles, 2006), https://www.istor-konf-varna.com/history/JAH_SumLex_ALL.pdf.

²¹ Bu satırda Gadotti tarafından me-kuš olarak transkripsiyonu yapılan işaret iki kez görülmektedir. Her ikisi de ETCSL’de “ni₂ silim”olarak alınmış ve transkripsiyonu “ni₂ silim dug₄-dug₄-ge sila ur₃-ra ni₂ silim na-mu-un-e” olarak yapılmıştır. Ayrıca farklı kopyalarda ”IM.DI; KA.DI ve ME.DI olarak farklı 3 ayrı şekilde yazılışı belirtilmiştir. Aynı satırdaki ikinci yazılışı ise IM.DI veya başka bir kopyaya göre “GIŠ ELLAG”dır. Gadotti, *Gilgamesh, Enkidu, and the Netherworld and the Sumerian Gilgamesh Cycle*, 157; George, *The Babylonian Gilgamesh epic*, II, 2003, 899 ve Aaron Shaffer, *Sumerian Sources of Tablet XII of the Epic of Gilgamesh* (University of Pennsylvania, 1963), 67: Bu farklı yorumlara göre dört ayrı çeviri şöyledir:

Gadotti’nin çevirisi: “Really wanting (to play with) his stick, he played with his stick in the thoroughfare.”

George’un çevirisi: “Playing with the IM.DI(KA.DI/ME.DI) he took the IM.DI(KA.DI/ME.DI veya ^{giš} ellag) out in the city square.”

Gadd’ın çevirisi: “He says ‘ellag’, except (?) ‘ellag’ let him not speak”

Shaffer’ın çevirisi: “Working th e ‘ . . . ’ , he brings out the ‘ . . . ’ in th e broad square.”

	“GU ₃ .DI”yi meydana gerçekten çıkardı)
153. ġuruš uru-na-ka ^{ġiš} ellag al dug ₄ -dug ₄ -ga-ne ²²	153. Şehrinin gençleri “ellag”a konuşuyorlardı/ellag çalışıyorlardı
154. e-ne éren dumu nu-mu-un-kuš-a-ka íb-ba-u ₅ -a ²³	154.Dulların adamlarının topluluğunu ona(ellag) bindirdi
155. a gú-ġu ₁₀ a íb-ba-ġu ₁₀ a-nir im-ġa-ġa-ne	155. Ah boynum ah belim(diye) sızlandılar
156. ama tuku dumu-ni-ir ninda mu-na-ab-tùm	156. Annesi olan oğlu için ekmek getirdi

Gadotti tüm kopyalarda NI.SILIM olarak alınan KA.DI işaretini me-kuš almış ve bunu “ur₃”un Akadca karşılığı me-kuš: onun değneği, sopası olarak çevirmiştir. Gadotti, *Gilgamesh, Enkidu, and the Netherworld and the Sumerian Gilgamesh Cycle*,69. KA işaretinin GU₃ değeri de bulunmaktadır.(Rene Labat, Florance Malbran-Labat, *Manuel D'epigraphie Akkadienne* (Librarie Orientaliste, Paris, 1994), 49. Bu değer kullanımı ve anlamıyla ilgili ayrıntılı açıklamalar ileriki sayfalarda verilmiştir. Gramer ve işaret kombinasyonlarının kullanımına göre satırın alternatif çevirisi şöyle önerilebilir: “yaptığı/çaldığı/konuştugu “GU₃.DI”yi “GU₃.DI” meydanına çıkardı” veya “meydana gerçekten çıkardı”

²² George ve Shaffer çevirileri şöyledir: “şehrinin gençleri topla oynuyorlardı (the young men of his city were playing with the ball)” George, *The Babylonian Gilgamesh epic, II*, 2003, 899.; “The young men of the city who were playing with the pukku” Shaffer, *Sumerian Sources of Tablet XII of the Epic of Gilgamesh*,63.

²³ “dumu nu-mu-un-kuš-a-ka” ifadesini içeren bu satır için Shaffer ve George çevirileri şöyledir: “He, a group of widow’s children . . . , (o, dulların çocuklarının bir grubu)” Shaffer, *Sumerian Sources of Tablet XII of the Epic of Gilgamesh*, 63.; “with him riding piggyback (lit.on the hips) (among) a band of widows’ sons” (dul kadınların oğullarından oluşan bir grubun arasında sırtında (kelimenin tam anlamıyla kalçalarında) oturuyordu) George, *The Babylonian Gilgamesh epic*, 2003, 899.

Ancak “dumu” ifadesi sadece çocuk, oğul değil; bir topluluğun üyeleri (dumu Nibru^{ki}. Akk.mār Nippur: Nippur’un çocuğu, Nippur’lu kişi: Poor Man of Nippur,58: (“https://doi.org/10.5282/eb1/1/11”, t.y.) anlamını da vermektedir. “dulların çocuklarının topluluğu” olarak yapılan yukarıdaki iki çeviriye alternatif olarak kelimenin bu anlamı dikkate alındığında, önceki satırda geçen şehrin gençleri “ġuruš” ile bu grubun ayrı olduğu ve kadınların ölen eşlerinin kastedilmiş olabileceği söylenebilir. Kelimelerin anlamları: erin₂/eren₂: halk, ordular, topluluk (Akadca:šābum); dumu: çocuk; bir topluluğun üyeleri; nu-mu-un-kuš(su): dul kadın (Akadca:almattu); u₅: binmek, kontrolü ele geçirmek, taşımak Daniel A. Foxvog, *Elementary Sumerian Glossary* (Berkeley: University of California, 2008),56

157. nin ₉ tuku šeš-a-ni-ir a
mu-na-dé-e	157. Kız kardeşi olan erkek kardeşi
için su döktü
158. ú-sa ₁₁ -an an-e um-ma-ti-a-ta ²⁴	158. Akşam gökten uzaklaştıktan
sonra
159. ki ^{giš} ellag ġar-ra-ka-ni ġiš-ħur
in-ħur-ra ²⁵	159. “ellag”ının konulduğu yeri çizdi
160. ^{giš} ellag-a-ni igi-ni-a mu-ni-in-íl
é-a-ni-šè mu-un-túm	160. “ellag”ını önünde kaldırdı
(ve) evine götürdü.
161. á-gú-zi-ga-ta ki ġiš-ħur
in-ħur-ra íb-ba-u ₅ -a ²⁶	161. Sabah erkenden işareti çizdiği
yerde ona binerken (şaretlediği yere
onu taşıırken)

²⁴ Bu satırın tüm kopyalarda aynı şekilde yazılmadığı görülmektedir. ú-sa₁₁-an an-e um-ma-kar-ta”; Gadotti, *Gilgamesh, Enkidu, and the Netherworld and the Sumerian Gilgamesh Cycle*, 69.: “ú-sa₁₁-an an-e um-ma-ti-a-ta”; Shaffer, *Sumerian Sources of Tablet XII of the Epic of Gilgamesh*. “...kar-ta; ...kar-ra; Farklı kopyalardaki yazılışlarına göre son eki datif olanlar ve ablatif olanlar bulunduğu görülmektedir. Kelime anlamları; ú-sa₁₁-an: akşam; an-e: gök, güneş+lokatif terminatif; um-ma-kar-ra: kar: kaçmak; (zorla) almak, uzaklaştırmak; mahrum etmek; kurtarmaktır.

Ancak “*Akadcası ekēmu; eġēru; mašā’u; nērubu; ti(teġ): yaklaşmak, değmek? olan Kar fiili te.a olarak da okunmakta, bu yüzden yaklaşmak anlamındaki “te” ile karıştırılmakta ve kar fiili zaman zaman ablatif (ayrılma) ek ile birlikte uzaklaşmak anlamını vermekte*” (https://www.gilgamesh.ch/svc/svc.html?&diathesis=0&verbpattern=4&verbroot=218&verbrootx=kar&rl=svcx_k.js:ref_link_kar&sub=1”, t.y.), iki zıt anlamı olan bir fiil olarak görülmektedir.

(bkz: “https://www.gilgamesh.ch/svc/svc.html?docu=1#hanc_docu_diddun”, t.y. verbs in two opposite meanings) .

Bu bilgiler çerçevesinde çeviri iki ayrı anlama göre iki şekilde yapılabilir: “akşam göğe yaklaştıktan/değdikten sonra (akşam olunca); veya akşam gökten uzaklaştıktan sonra (sabah olunca)” Ancak George akşam yaklaştıktan sonra; Shaffer: akşam olduktan sonra; Gadotti alacakaranlık çökmeye başladığında olarak çevirmişler, bu çevirilere göre fiilin “te” anlamını kullanmışlardır. Ablatif ile birlikte kullanılan anlamı alındığında çeviri şu şekilde yapılabilir: Akşam gökten uzaklaştıktan sonra.

²⁵ Çeviri: “topunun bulunduğu yeri işaretleyerek” George, *The Babylonian Gilgamesh epic*, 2003, 899.

Çeviri: “(Gilgameş) topunun bulunduğu yeri işaretledikten sonra” Gadotti, *Gilgamesh, Enkidu, and the Netherworld and the Sumerian Gilgamesh Cycle*, 69.

Çeviri: “topunun konulduğu yere bir işaret koydu” Shaffer, *Sumerian Sources of Tablet XII of the Epic of Gilgamesh*, 106.

²⁶ Çeviri: Şafakta, işaretlediği yerde sırtına alarak (at dawn, on his mounting piggyback at the place where he had made the mark) George, *The Babylonian Gilgamesh epic*, 2003, 899.

Çeviri: Şafakta, işareti yaptığı yerde (tekrar) binerken “At dawn, as he was riding (again) in the spot where he had made the mark” Gadotti, *Gilgamesh, Enkidu, and the Netherworld and the Sumerian Gilgamesh Cycle*, 69.

162. šu dù-dù-a nu-mu-un-su-a-ta	162. dul kadınların şikâyetinden
163. i- ^d utu ki-sikil tur-ra-ta	163. küçük genç kızların yakarışlarından (dolayı)
164. ^{giš} ellag-a-ni ù ^{giš} e-ke ₄ -ma-ni
dúr kur-ra-šè ba-an-šub ²⁷	164. “ellag”ı ve “ekema”sı
yeraltı dünyasının dibine
atıldı (düştü)
165. šu-ni mu-ni-in-dug ₄ sá
nu-mu-un-da-dug ₄	165. elini ona uzattı (elini kullandı)
onunla(eliyle) ona ulaş(a)madı.
166. ġiri-ni mu-ni-in-dug ₄
sá nu-mu-un-da-dug ₄	166. Ayağını uzattı ona
onunla(ayağıyla) ona
ulaş(a)madı
167. abul ganzer igi kur-ra-ka
dúr im-ma-ni-in-ġar	167. Yeraltı dünyasının önünde,
“ganzer” kapısında oturdu
168. ^d bil-ga-mes ér im-ma-an-pàd
sig ₇ -sig ₇ im-ġa-ġa	168. Gilgameš ağladı, hıçkırıyordu
169. a ^{giš} ellag-ġu ₁₀ a ^{giš} e-ke ₄ -ma-ġu	169. Ah “ellag”ım, ah “ekema”m
170. ^{giš} ellag la-la-bi
nu-mu-un-ġi ₄ -a-ġu ₁₀	170. Cazibesine doymadığım
“ellag”ım
171. ešemen! di
nu-mu-un-sug ₄ -ga-ġu	171. Yapmayı bitir(e)mediğim
oyunum (gösterim)

Gadd’ın çevirisi ve yorumlarına göre metnin anlaşılması için 149-160. satırlarının doğru şekilde çözümlenmesi gereklidir.²⁸ Gadd, başka bir metni,

²⁷ Çeviriler arasında farklılık yoktur, ancak George ve Gadotti top ve sopa, Shaffer ve Gadd Akadca karşılıkları pukku ve mikku olarak almışlardır. ^{giš} ellag: top, davul; ^{giš} e-ke₄-ma: değnek, tokmak; dūr: taban, dip; kur: ülke, dağ, ölümler diyarı, yeraltı dünyası; šub: düşmek, aşağı atmak

²⁸ “Gilgameš’in ağaçtan yaptığı nesneler ^{giš}RIM(ellag) ve ^{giš}E.AG olarak yazılmıştır ve bu nesnelerin ne olduğunu açıklamak metnin bütününe anlaşılması için en önemli adımdır. Asur (Ninova) versiyonunda bu nesneler sırasıyla “pukku” ve “mikku”dur. Bazı kopyaların çevirilerinde ise “^{giš} ellag”, pukku ve mikku’nun her ikisini de ifade edecek şekilde kullanılmıştır ve aralarında esasen fark yoktur. Eş anlamlısı olarak verilen diğer Akadca

İştâr ilahisini referans gösterir ve bu metinde “mikku”nun GİŞ.KAK²⁹ olarak yazıldığını belirtir. Sumerce yazılmış satırın tamamının çevirisinde *pukku* ve *mikkuyu* top ve sopa olarak alır.³⁰ Aynı tabletin ilk yayını yapan S. Langdon ise “pukku ve mikku” nun savaş ağı ve kement olabileceğini önermiştir.³¹

Gadd, Gilgameş metninin anlamına göre ağacın kökü ve tepesinden yapılmış bu iki nesnenin büyüsel bir işlevi olduğunu belirtir.³² Landsberger’in bu iki nesneyi önce *davul* ve *tokmak*, sonra *çember* ve *değnek* olarak çevirdiğini ve en sonunda *pukku*’nun ahşap bir top ya da disk, *mikku*’nun bir çeşit tokmak olduğuna ve bunların polo ya da kroket gibi bir oyunun araçları olabileceğine karar verdiğine dikkat çeken J.Klein ise Jacobsen ve Tigay referanslarıyla birlikte bunları polo oyununda kullanılan bir top ve değneğe benzetir.³³ A.R.George bu nesnelerin devasa bir ahşap top ve değnek olabileceğini, Uruk’lu gençlerin dev Gilgameş ile topunu taşıdıkları için rahatsızlık duyduklarını, kadınların da bu yüzden isyan ettiklerini önermiştir.³⁴ Kramer ise bu iki nesnenin davul ve tokmak (drum and drumstick) olduğu görüşünü belirtmiştir.³⁵

Görüldüğü gibi bu nesneler ve olay hakkında birbirinden farklı görüşler ileri sürülmüş, ulaşılabilenler yukarıda özetlenmiştir. Ancak bu önerilerin birbirlerinden oldukça farklı oluşu dikkat çekmektedir. Bu durumda bu iki nesnenin ne olduğunun ve anlatılan olayın niteliğinin anlaşılması için

kelimeler kubbutum ve “a-TAR-tum” dur. gisE.AG “mikku” için yeni bir kelime gibi görünmektedir. “mikku”yu ifade eden diğer ideogram gisKAK.A’dır. Ayrıca KA.DI ve DI.DI ideogramlarıyla da yazılmıştır.” Gadd, *Epic of Gilgamesh Tablet XII*, *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale*, Vol. 30, No. 3 (1933), pp. 127-143.

²⁹ GİŞ.KAK Uruk III dönemine 3200-3000 ait bir arkaik listede geçmektedir. “<https://cdli.earth/search?simple-value%5B%5D=P000305&simple-iield%5B%5D=keyword>”, t.y.

³⁰ Gadd, “Epic of Gilgamesh, Tablet XII”. RA, 012, 073-084
“{e-lag} gis ellag geš-dù-a-gin7 nin me3-a teš2-a-ra sè-sè-ga-ba-ni-ib
ki-ma pu-uk-ku ù mi-ik-ke-e be-lit ta-ha-zi šu-tam-hi-šu tam-ha-ru”
“Ey savaş kadını, onları bir top ve bir sürat sopası gibi çarpıştır.”

³¹ Stephen Langdon, “A bilingual tablet from Erech of the first century BC”, *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale* 12, sy 2 (1915): 73-84, 77.
elag gis kak-a-gim nin-mê-a-ur-a-ra sīg-sīg-ga-ba-ni-ib
ki-ma pu-uk-ku ù mi-ik-ki-e be-lit ta-ha-zi šu-tam-hi-šu tam-ha-ru
“Ağ ve kement gibi sen de savaş kraliçesi için mücadeleye giriş!”

³² Gadd, “Epic of Gilgamesh, Tablet XII”, 138.

³³ Jacob Klein, “A New Look at the ‘Oppression of Uruk’ Episode in the Gilgames Epic”, içinde *Riches Hidden in Secret Places Ancient Near Eastern Studies in Memory of Thorkild Jacobsen*, ed. Tzvi Abusch (Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2002).

³⁴ George, *The Babylonian Gilgamesh epic*, II, 2003, 900.

³⁵ Samuel Noah Kramer, “The Epic of Gilgameş and Its Sumerian Sources: A Study in Literary Evolution”, *Journal of the American Oriental Society*, 1944, 7-23, 20.

Sumerce farklı metinlerden referanslara başvurulmalı, aynı zamanda bilinen bazı inançlarla G.E.N. kopyalarında yazılanlar karşılaştırılarak konu daha detaylı olarak ele alınmalıdır. Öncelikle belirtmek gerekir ki bu metinde anlatılan öykünün bazı bölümleriyle şaman inançlarında ve ritüellerinde mevcut olan bazı unsurların benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu benzerlikler inançların aktarımına bağlı olabileceği gibi insanın doğada karşılaştığı fenomenlere farklı yer ve zamanlarda benzer anlamlar yüklemesinden de kaynaklanabilir. Ancak bu inançları karşılaştırmak bilinenlerden hareketle bilinmeyi anlamlandırmak için bir yöntem olarak kullanılabilir.

Şamanizm teriminin, dünyanın birçok yerinde doğa, evren ve ruh inancını özgün biçimde kurgulayan ve bu kurguları şaman veya kam denilen büyücü, hekim veya ruh güdücü vasıtasıyla pratikte açığa vuran ritüeller sistemini ifade ettiği söylenebilir. Şamanist uygulamaların temelinde özgün bir evren ve ruh tasavvuru bulunur. Bu evren ve ruh tasavvurunun temel öğeleri üç katmanlı evren düşüncesi, ruhun ölümsüzlüğü ve yaşayanların dünyası ile ölümler dünyasının bağlantısıdır. İnanç ve pratiklerin bu unsurlar üzerine yapılarak detaylandırıldığı anlaşılmaktadır.³⁶ G.E.N. kopyaları ve Eski Babil dönemine tarihlenen İnanna'nın Ölüler Diyarına İnişi, Dumuzi'nin Ölümü, Enlil ve Namzitarra, Kiş tapınağı ilahisi gibi bazı edebi metinler Sumer düşüncesinde bugün şamanizm olarak tabir ettiğimiz olguyla benzerlik gösteren unsurlar olduğunu düşündürmektedir.³⁷ Geçtiğimiz yüzyılın başlarında ilk Asurologlar tarafından Sumer dininin şamanizm olarak tanımlandığı³⁸ veya Sumer inançlarıyla şamanist inançların paralellik gösterdiğinin ifade edildiği³⁹ görülmektedir. Bu görüşler Sumerlilerin üç katmanlı evren düşüncesi ve ruh inancının günümüzde yaşayan bazı şamanist inançlarla benzerlik göstermesi nedeniyle ileri sürülmüştür.

Bu benzerliklerden biri G.E.N. metninde yer alan kozmik ağaç fenomenidir. Sumerce metin “o uzak günlerde...” şeklinde başlar, kozmogonik unsurlar içeren uzun bir girişten sonra 70. satırdan itibaren Fırat

³⁶ Geniş bilgi için bkz. Mircea Eliade, *Şamanizm: ilkel Esrime Teknikleri* (Ankara: İmge Kitabevi, 2006).

³⁷ Huzme Gülek Gültekin, “Sumerlilerde Tanrı Anlayışı ve Enlil Kültü” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2024), 45-47.

³⁸ A.H. Sayce, *Babylonians and Assyrians: Life and Customs* (London: Elibron Classics, 1900), 232-234

³⁹ Fritz Hommel, “Ethnologie und Geographie Des Alten Orients”, içinde *Alter Orient Griechische Geschichte, Römische Geschichte*, Handbuch der Altertumswissenschaft., III (German: Verlag C. H. Beck, 1926), 22-23.

nehri kıyılarında yalnız duran ve Güney rüzgârıyla köklerinden sökülen bir ağaçtan bahsedilir:

70. ud-bi-a mu di-ta-àm ^{giš}ha-lu-úb di-ta-àm mu di-ta-àm ^{giš}taskarin di-ta-àm

71. gú íd buranun-na kug-ga-ka dù-a-bi

72. íd buranun-na a na₈-na₈-da-bi

73. á u₁₈-lu úr-ba mu-ni-in-bur₁₂ pa-ba mu-ni-in-suḥ

Çeviri:

70. “O zamanlar, yalnız bir ağaç, yalnız bir halubbu ağacı, yalnız bir ağaç, yalnız bir şimşir ağacı vardı,

71. “Saf Fırat kıyısına dikilmişti,

72. “Fırat’tan su içiyordu.

73. “Güney Rüzgarı’nın gücü köklerini söktü ve dallarını kopardı ⁴⁰

Bu ağacı bir kadın bulmuştur. Hikâye onun anlatımıyla devam eder. Kadın ağacı Uruk’a, İnanna’nın bahçesine getirir ve diker. Aradan 5 veya 10 yıl geçer. Ağaç büyümüştür, ancak köklerinde bir yılan yuva yapmış, gövdesinde “ki-sikil lîl-la” olarak yazılan bir demon yerleşmiş ve tepesine Anzu kuşu yavrusunu koymuştur. İnanna bunu görünce ağlamaya başlar. Utu’dan yardım ister ama Utu yardımcı olmaz. Gilgameş’a gider. Gilgameş beline özel bir giysi bağlar, bronz baltasıyla yılanı vurur, Anzu kuşunun yavrusunu alır ve demonu çöle gönderir. Ağacı yine köklerinden söker ve dallarını koparır. Şehrin gençleriyle birlikte demet haline getirip İnanna’ya verir. Bu ağacın dallarıyla İnanna kendisi için bir taht ve bir yatak yapar. Gilgameş ise ağacın köklerini ve dallarını kendisine iki nesne yapmak için kullanır.⁴¹

Şaman ağacı kozmik bir simge olarak yeraltı ve gökyüzünü birleştiren ‘Dünya ağacı’nın bir temsilidir. Sumer metninde anlatılana benzer şekilde ağacın tepesi bir kartal, kökü ise bir yılanla birlikte sembolize edilir.⁴² Bu simge aslında dünyanın çeşitli yerlerinde görülür. Örnek olarak Buddha efsanesinde yaşam ağacının kökü dünyayı destekleyen kozmik yılanın başının bulunduğu yerden çıkar, tepesinde tünemiş bir güneş kuşu vardır ve ağacın

⁴⁰ Gadotti, *Gilgamesh, Enkidu, and the Netherworld and the Sumerian Gilgamesh Cycle*, 155, 163.

⁴¹ Gadotti, 163-164.; Samuel Noah Kramer, *From the Tablets of Sumer* (Colorado: The Falcon’s wing Press, 1956), 223.

⁴² Fuzuli Bayat, *Türk mitolojik sistemi 1: ontolojik ve epistemolojik bağlamda Türk mitolojisi* (Ötüken Neşriyat AŞ, 2007), 56

gövdesine bir kozmik kadın ya da erkek figürü bağlanmıştır.⁴³ İskandinav mitolojisinde de dünya ağacının tepesinde kartal, altında yılan yaşar.⁴⁴

Huluppu ağacı yukarıda çevirisi verilen Sumerce metne göre Fırat nehri kıyısında bulunan ve Güney rüzgârıyla kökünden sökülmiş bir ağaçtır. Bu ağacı Uruk’a getiren kadın İnanna’nın bahçesine ayağıyla diker. Ayrıca Gilgameş davulunun bulunduğu yeri çizerek işaretler. Bu fenomenler şamanist topluluklarda da karşımıza çıkmaktadır. Buryat ve Altay uygulamalarında şaman ağacı köklerinden sökülüp getirilerek şamanın çadırına ve bahçesine dikilir.⁴⁵ Kuzey Amerika şaman ayininde şaman yere ayağıyla bir daire çizer. Bu sırada aslında yuvasını pençesiyle yapan bir şahin taklit edilir.⁴⁶

Kuzey Asya şamanist inançlarında kozmik ağaç ve ayinsel ağacın özdeşleştirildiği görülür. Şamanın davulu dünya ağacını simgeleyen ağacın tahtasından yapılır. Hatta şamanlığa kabul ayinlerine dair rüyalarda şaman aday, davulunun çemberlerini yapmak üzere kozmik ağacın üç dalını tanrının elinden alır.⁴⁷ Gilgameş baltasını alarak İnanna’nın bahçesine ekilmiş “huluppu” ağacının üzerindeki yaratıkları kovar, böylece ağacın gövdesinden tanrıçanın tahtı ve yatağı yapılırken, Gilgameş kendisi için “*ellag*” ve dallarından “*ekema*” yapar.

Sumerce *ellag* kelimesinin Akadca karşılığı MSL’de *pukku* olarak yazılmıştır. Top, davul, çember gibi farklı anlamlar verildiğinden listede onun öncesinde ve sonrasında yer alan kelimelere bakılabilir. “*ellag*” işareti “*lagab*” grubu içinde bulunmaktadır. 517-523.satırlarda *lagab* ile ilgili kelimeler ard arda listelenmiştir.⁴⁸ Listede *lagab*’ın Akkadca karşılıkları *upqum*(=kütük, ağaç gövdesi); *šibirtum*(=parça, kütük); *kubbutum*(=çok ağır); *hiršum*(=parça, kesme) olarak verilmiş olduğundan bu gruptaki “*ellag*” ın da ahşaptan yapılmış büyük ağır bir nesne olabileceği söylenebilir. “*ellag*” işareti ayrıca diken, dikenli ot, fırlatılabilen bir silah, tahta blok, bir sayı kelimesi gibi anlamlara sahiptir.⁴⁹

⁴³ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, çev. Sabri Gürses (İstanbul: İthaki Yayınları, 2017). 44.

⁴⁴ Uno Harva, *Altay Panteonu, Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*, çev. Ömer Suveren (İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2014), 65.

⁴⁵ Harva, *Altay Panteonu, Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*, 37, 393.

⁴⁶ Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, 46.

⁴⁷ Mircea Eliade, *İmgeler ve Simgeler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: Doğubay, 2017), 56-57.

⁴⁸ Marcell Sigrist ve Benno Landsberger, *The Series HAR-Ra = Hubullu*, Materials for the Sumerian Lexicon 9 (Pontificium Institutum Biblicum, 1967). MSL 09, 124-137

⁴⁹ Halloran, 2006, 155.

Yukarıda açıklandığı gibi bu iki nesnenin ne olduğu tartışmalıdır. Gadd tarafından ^{giš} KA.DI olarak transkripsiyonu yapılmış ve anlamı çözülememiş işaret kombinasyonu, MÖ 22. yüzyıla tarihlenen Gudea silindirinin Cyl.A 7.sütun 24-25. satırlarında, Ningirsu'nun davulu veya harpını ifade edecek şekilde ^{giš} gù-di olarak alınmıştır:

“balag ki-ág-e ušum-gal-kalam-ma ^{giš} gù-di tuku níg ad gi₄-gi₄-ni”

Çevirisi “sevgili davul/harp, “*ušumgal kalamma* ^{giš} gù-di” danıştığı ünlü enstrumandır.⁵⁰ “sevgili davul/harp” anlamındaki “balag ki-ág” dan sonraki kelimeler onu nitelemektedir ve bu satırlardan önceki ve sonraki ifadelerden, “^{giš} gù-di’nin⁵¹ tapınağa götürülen bir enstruman olduğu anlaşılmaktadır.⁵²

Erhanedanlar III B dönemine tarihlenen Girsu’da bulunmuş VS 14, 098 numaralı tabletteki

“2(aş) ellag ^{giš} gi-gíd ^{giš} úr gu-la 2(aş) ellag ^{giš} i₃-du₇”

ifadesinde *gigid*: bir tür kamış, ağaç veya enstruman, *úr*: ağaç kökü veya gövdesi; *gu-la*: büyük, muazzam, en büyük; *i-gu₇*: kült odası anlamındadır. Bu satırlardan “ellag”ın kült odasına konulan çok büyük bir ağaç gövdesinden bir nesne olduğu anlaşılmaktadır. Bu nesnenin büyük bir toptan çok bir kült enstrumanı olarak düşünülmesi daha mantıklıdır.⁵³

Aynı dönemden bir başka tabletteki:

“^{giš} úr [x] 4 ^{giš} ellag asál ^{giš} úr é-an-DU NINA^{ki}-na-šè ba-de₆-a ki-a tak₄-a-bi”⁵⁴

⁵⁰ “https://oracc.museum.upenn.edu/etcsri/Q000377.163?srch=s.rgIfCt”.

⁵¹ Halloran, *Sumerian lexicon*, 104.

⁵² 22. šu-nir ki-ág-ni mu-na-dím 23. mu-ni im-mi-sar 24. balag ki-ág-e ušumgal kalam-ma 25. geš-gù-di mu tuku ní ad gi₄-gi₄-ni 26. ur-sag níg-ba-e ki-ág-ra 27. lugal-ni en^d nin-gír-su-ra 28. é-ninnu ánu^{mušen} babbar₂-ra 29. mu-na-da-kux-kux_x
Çeviri: *Onun sevgili sancağını onun için tasarladı, üzerine kendi ismini yazdı ve sonra onun danıştığı ünlü enstrumanı(geš-gù-di mu tuku) onun sevgili balag davulu ušumgal-kalama ile, hediyeleri seven kahramana, efendisi bey Ningirsu’ya (huzuruna) Beyaz Anzu kuşu Eninnu’ya (TanrıNingirsu’nuntapınağı)girdi.*
“https://oracc.museum.upenn.edu/etcsri/Q000377.163?srch=s.rgIfCt”.

⁵³ Wilhelm Förtsch, *Altbabylonische Wirtschaftstexte Aus Der Zeit Lugalanda’s, Und Urukagina’s. Vorderasiatische Schriftdenkmäler Der Königlichen Museen Zu Berlin 14* (Leipzig: J. C. Hinrichs., 1916). VS 14, 098

⁵⁴ Joachim Marzahn, *Altsumerische Verwaltungstexte Und Ein Brief Aus Girsu/Lagaš, Vorderasiatische Schriftdenkmäler Der Staatlichen Museen Zu Berlin 27* (Mainz: Philipp von Zabern, 1996). VS 27, 016

cümlesi “2 ağaç gövdesi(ni), 4 kavak ağacından *ellag*(1), Nina’ya “*é-an-D*”ya götürdü, (o) yerde bıraktı/sakladı” şeklinde çevirilebilir. *é-an-DU* teriminin anlamı bilinmese de, *é* özellikle erken metinlerde tapınağı ifade ettiğinden bu metinde Nina şehri tapınağına taşınan 2 ağaç gövdesi ve 4 kavak ağacından *ellag*ın ağır malzemeler olduğu ve tapınakta kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bir başka örnek olarak VS 027, 024 numaralı tablette⁵⁵ bir ağaç merdiven, bir büyük kavak ağacından merdiven, bir küçük kavak ağacından merdiven, bir büyük havan, bir küçük havan; bir kavak ağacından *ellag*’ın Kullaba’dan(Uruk) taht platformunun Lagaş kralı Urukagina’nın karısı tarafından *esir* tapınağına götürüldüğü anlatılmakta, bu erken dönem metinlerden *ellag* isimli nesnenin tapınaklarda bulunduğu, büyük ve düzgün ağaçlardan yapıldığı, ideogramın görünüşünden çember şeklinde olduğu anlaşılmaktadır.

Erhanedanlar III döneminden itibaren Sumer tapınaklarında müzik aletleri ve müzisyenlerin tasvir edildiği, müziğin daha çok ziyafetler, bayramlar, yas ve cenaze törenlerinde icra edildiği, üflemeli çalgılar, vurmali çalgılar ve harp çalındığı belirtilmektedir.⁵⁶ Şehir ağıtları ve cenaze ritüellerinde *balag* (davul veya harp) çalan *gala* isimli bir görevli ve ağıt yakan kızlar ve kadınlardan bahseden belgeler bulunmaktadır. Guti yağmalarından sonra hayatta kalanların Nippur’da bir ağıt ritüeli yaptıklarını anlatan metne göre;

*“O günleri atlatan yaşlı kadınlar,
O günleri atlatan yaşlı adamlar,
O yılları atlatan baş “gala” yedi gün yedi gece
Yedi “balag” davulu yerleştirdi, sanki
Göğün dibinde duruyorlarmış gibi,
Ve “ub”, “meze” ve “lilis” davullarını onun(Enlil) için aralarında
yankılatı.*

⁵⁵ sütun2

1. 1 ^{gis}kun5 ù-suh5, 2. 1 ^{gis}kun5 ásal gu-la, 3. 1 ^{gis}kun5 ásal tur, 4. 1 naga4 gu-la, 5. 1 naga4 tur
6.1 *ellag* ^{gis}xásal

sütun33

1. é du6 me-kul-aba4^{ki}-ka-ta, 2. sa6-sa6, 3. dam [URU]-KA-gi-na, 4. Lugal, 5. lagaš^{ki}-ka-ke4
6. mu-DU, 7. é e-sir-ra

kus: merdiven, basamak (epsd2); u3-suh5: usuh ağacı (epsd2), naga4 harç, havan; gu-la: büyük, tur küçük (epsd); du6: bir tanrının taht platformu, du: gelmek, gitmek, é: tapınak; sa6: iyi olmak, mükemmel olmak

Marzahn, *Altsumerische Verwaltungstexte Und Ein Brief Aus Girsu/Lagaş*. VS 27, 024

⁵⁶ Jack Cheng, “A Review of Early Dynastic III Music: Man’s Animal Call”, *Journal of Near Eastern Studies* 68, sy 3 (Temmuz 2009): 163-78, <https://doi.org/10.1086/613988>.

*Yaşlı kadınlar "Ah şehrim!" diye (ağlamayı) bırakmadılar.
 Yaşlı adamlar "Ah halkı!" diye (ağlamayı) bırakmadılar.
 Gala "Ah Ekur!" diye (ağlamayı) bırakmadı.
 Genç kadınları saçlarını yolmayı,
 Genç erkekleri bıçaklarını bilemeyi bırakmadılar
 Ağutları Enlil'in ataları için ağutlardı.
 Onları hayranlık uyandıran 'duku'da, Enlil'in kutsal kucağında icra
 ettiler.'⁵⁷*

Bu belgelere göre Gilgameş'in iki nesnesi Kramer'in ve Landsberger'in ilk önerilerinde de görüldüğü gibi "ünlü enstruman" ^{giš}gù-di nin parçaları davul ve tokmak veya bunlara benzer birer enstruman olarak anlamlandırılabilir. Bu durumda Sumerce metnin 151-153. satırlarında yer alan ve "konuşmak, söylemek, şarkı söylemek" anlamındaki "dug₄" fiilini⁵⁸ açıklamak kolaylaşmaktadır. Konuşmak, onunla şarkı söylemek bir enstrumanla birlikte yapılması olası eylemler olarak değerlendirilebilir. Oysa "dug₄" fiilinin çevirilerde alındığı gibi " oynamak: to play" anlamında görünüşü sözlüklerde birleşik fiil "e-ne dug₄" olarak verilmektedir.⁵⁹

Şamanist inançlara göre davulun fonksiyonu, ayini başlatan bir müzik enstrumanı olması yanında ruhları içinde toplaması ve şamanın gökyüzü ve yeraltı dünyasına yolculukları sırasında kullandığı bir binek hayvanını sembolize etmesidir.⁶⁰ G.E.N. 152-153. satırlarda Gilgameş davulunu ve tokmağını şehir meydanına çıkarır, şehrin gençleri davul veya benzeri enstrumanı isterler ya da onunla konuşurlar/çalarlar. 154-157. satırlarda dulların oğullarından oluşan bir topluluğun ona bindiği, ardından "boynum, belim" diye sızlandıkları anlatılır. Burada "dulların oğulları" ifadesinde geçen "dumu ...", Akadca "mār ..." bir şehrin, bir mesleğin vs mensuplarını ifade eden bir terim olarak da kullanılmaktadır.⁶¹ Bu nedenle bu topluluk ve şehrin gençleri ayrı gruplar olarak değerlendirilerek, ilgili satırlar şu şekilde açıklanabilir. Gençler gösteri sırasında Gilgameş'e yardımcı olmuşlardır ve refakatçi ruhlar ona eşlik etmişlerdir. Çünkü anlamı yine tam olarak

⁵⁷ Jerrold S. Cooper, "Genre, Gender, and the Sumerian Lamentation", *Journal of Cuneiform Studies* 58, sy 1 (Ocak 2006): 39-47, <https://doi.org/10.1086/JCS40025222>, 41.

⁵⁸ Halloran, *Sumerian lexicon*, 49.

⁵⁹ Halloran, 54.

⁶⁰ Sergen Çirkin, *Güney Sibiry'a Arkeolojisi ve Şamanizm* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019), 422-423. ;Harva, *Altay Panteonu, Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*, 423.

⁶¹ Bkz. Dipnot 37

çözölemeyen 154 ve 161. satırlarda binmek, taşımak anlamındaki “u₅” fiilinin kullanılması bu nesnelerin “*ellag*”ın bir toptan ziyade metaforik bir binek olarak kurgulanan şaman davulu benzeri bir enstrüman olarak düşünölebileceğini gösterebilir. 153. satırda Gilgameş *ellagı* Uruk meydanına götürür, ona Gilgameş metninin diğör bölömlerinde “*ğuruş*” ideogramıyla yazılmış olan⁶² şehrin gençleri eşlik ederler. 154.satırda ise dulların çocuklarının/adamlarının topluluğunu bir şamanın yardımcı ruhlarını yolculuk öncesi davulunun içine toplamasına benzer şekilde toplar.

Gilgameş serisi standart versiyonunun 1.tabletinin 64. satırı bu ifadeyi destekleyebilir:

“ *i-na pu-uk-ki-šú te-bu-ú ru-ù -ú-šú* ”

“refakatçileri pukkusunda toplanırlar (pukkusunda yükselirler)”

Sonraki satırda yer alan “annesi olan oğluna ekmek götürür, kızkardeşi olan erkek kardeşine su döker.”⁶³ İfadesindeki “ekmek getirmek” ve “su dökmek” eylemleri gerçekten yorulan gençlere yiyecek ve içecek vermek olabileceği gibi ölülerin ruhlarına yapılan sunuları da ifade edebilir. “Haberci ve kız” olarak adlandırılan bir Sumerce metinde kız ölen habercinin ruhu için ekmek ve su sunduğunu anlatmaktadır:

“ *Ben ekmek koydum ve onu sildim, sargısı açılmamış bir tasta, ağzı kirlenmemiş bir çanakta, su döktüm, yere su döktüm ve o içti.* ”⁶⁴

Şehrin ölen erkeklerine vurgu yapılması ve ardından gelen ekmek ve su sunuları, bir top oyunundan çok bir çeşit ayinden bahsedildiği şeklinde yorumlanabilir. Yukarıda verilen örnek metinler ışığında *ellag*, davul veya çember şeklinde başka bir kült enstrümanı olarak kabul edilebilir. Erken dönem Sumer müzik geleneği ve 3.binyıl sonlarına tarihlenen yukarıdaki ağıt metninin içeriği de dikkate alındığında G.E.N.’de anlatılan olay Uruk’taki dulların ölen eşleri için icra edilen, gençlerin Gilgameş tarafından çalıştırıldığı bir çeşit ağıt ritüeli olarak değerlendirilebilir.

Sumer edebi metinlerinden anlaşıldığına göre yeraltı dünyasında zaman yeryüzündeki zamanın tersidir. Yeryüzünde gece iken yeraltında

⁶² Bkz: standart versiyon III.tablet 213. satır: *pağ-ru GURUŠ-MEŠ šá UNUG^{ki} il-ta-na-su-mu* 'EGIR'-šú “<https://doi.org/10.5282/eb1/1/1/4>”

⁶³ Bkz. 156-157.satırlar

⁶⁴ Ömer Kahya, “Ölüm Sonrası Hayat: Sumerce Metinlerde Öteki Dünya”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 37, sy 63 (2018): 49-76. 54.

gündüzdür. Güneş Tanrısı Utu gündüz yeryüzünü, gece yeraltı dünyasını aydınlatır.⁶⁵ Sumer III. Ur hanedanı kralı Şu-Sin'in ölümünün ardından mezarında kurban kesildiği ve bu işlemin gece yapıldığı kaydedilmiştir.⁶⁶ Bunun nedeni muhtemelen ölümler diyarında o sırada gündüz olmasıdır. Şaman inançlarında da benzer bir durum görülür. Yeraltı dünyasında zaman dâhil her şey yeryüzünün tersidir. Yeryüzünde gece olduğunda orada gündüzdür ve ruhlar ulaşılabilir durumdadırlar. Bu yüzden şaman ayinleri gece yapılır.⁶⁷ 158-164. satırlar arasında, akşam gökten uzaklaştığında, yani gecenin bir vaktinde Gilgameş davulunun bulunduğu yeri çizerek işaretler ve evine götürür. Şafakta tekrar davula "binmek" istediğinde dul kadınların ve kızların şikâyetleri nedeniyle davulu ve tokmağı "ganzer" isimli bir kapı, yarık veya delikten yeraltı dünyasına düşer.⁶⁸ Bu şikâyetler gece yapılması gereken ritüeli sabah vaktinde yapmak istemesiyle ilgili olabilir. Ayrıca XII. tablet 9. satırın G.E.N metni 180. satırındaki karşılığında geçen "ganzer" terimi Sumer kurgusuna göre yeraltı dünyasına açılan bir giriş anlamındadır. Şaman efsanelerinde de benzer şekilde yeraltı dünyasına geçiş yapılan bir yer, bir delik olduğu anlatılır. Bu yere "duman deliği" veya "yeryüzünün bacası" denir.⁶⁹

Sumerce metinlere göre ölüm anında bedenden ayrılan ve serbestçe dolaşan ruha rüzgar anlamında "im", cenaze ritüelleri tamamlandıktan sonra yeraltı dünyasına ulaşan ruha "gidim" denir.⁷⁰ Şaman düşüncesinde de bazı farklılıklarla birlikte ruh, durumuna ve niteliğine göre farklı isimlerle adlandırılır. Ancak şamanizmin temelini oluşturduğu düşünülen inanç "ikiz" inancıdır. Türkçede ikiz ruh "*tin, kut, yula, süne ve üzüt*" gibi isimlerle anılır. *Tin* ruhtan çok can anlamındadır. *Kut* ise insana ana rahmine düştüğünde gökten gönderilen yaşam gücüdür. Ancak kötü ruhlar *kuta* zarar verebilir. Bunu engellemek için çocuk konuşmaya ve yeryüzünü tanımaya başlayana kadar tanrıça "Umay ana" yanından ayrılmaz. *Kut* gücünü kazandığında Umay ana onu terk eder. *Kut* rüyada veya bir travma sonrasında bedenden ayrılıp tekrar geri dönebilir. Ayrıldığında "*yula*", "*süne*" gibi isimlerle anılır. Normal insanlar değil, sadece şamanlar *yulalar*ına hükmedebilirler. Bir şaman *yulası*yla birlikte gezintiye çıkabilir ya da onu yeraltı dünyasına gönderebilir.

⁶⁵ Thorkild Jacobsen, *Karanlığın Hazineleeri: Mezopotamya Dininin Tarihi*, çev. Sibel Erduman (İstanbul: Paris Yayınları, 2017), 163-165, 181.; Kahya, "Ölüm Sonrası Hayat: Sumerce Metinlerde Öteki Dünya". 61.

⁶⁶ Kahya, "Ölüm Sonrası Hayat: Sumerce Metinlerde Öteki Dünya", 52.

⁶⁷ Harva, *Altay Panteonu, Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*, 436, 441.

⁶⁸ Bkz. 158-161. satırlar

⁶⁹ Harva, *Altay Panteonu, Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*, 17-18, 41.

⁷⁰ Kahya, "Ölüm Sonrası Hayat: Sumerce Metinlerde Öteki Dünya", 53.

Ancak *yula* zaman zaman orada kötü ruhlar tarafından ele geçirilir. Yula bedene dönmezse insan uzun süre yaşayamaz.⁷¹

G.E.N. metninde yer alan Gilgameş -Enkidu ilişkisi, biri gelişmiş ve diğeri medeniyetten uzak kalmış iki halkın karşılaşması şeklinde yorumlanmıştır.⁷² Ancak yine tüm hikaye şamanist inançlar perspektifinden değerlendirilirse Enkidu Gilgameş'in ikizi, *kutu* ve *yulasına* benzetilebilir. Elbette bu benzetme Sumer düşüncesinde bir karşılığı olmadan yapılamaz. G.E.N. 242.satır ve Akadca karşılığı XII.tablet 87. satıra bakıldığında;

87.ú-tuk-ku šá ^dEn-ki-du ki-i za-qi-qi
ul-rtú KĪ(eršetī)tim uš-te-la¹-a

243. si-si-ig-ni-ta *şubur-a-ni kur-ta*
im-ma-da-ra-ab-e11-dè

87. Enkidu'nun ruhunu rüzgar
gibi yeraltı dünyasından yukarı
çıkardı

243. *Onun rüzgarıyla onun*
kölesini yeraltı dünyasından
yukarı çıkardı

yeraltı dünyasından dönen Enkidu'nun rüzgar veya ruh formunda olduğu düşünülebilir. Zaten yeraltı dünyasına inemeyen Gilgameş'in çaresizlik içinde ağlaması ve Enkidu'nun inebilmesi de onun aslında Gilgameş'in ikiz ruhu olduğu fikrini desteklemektedir. Ayrıca XII. tablette Enkidu'nun ismi de Gilgameş gibi, tanrısallığı ifade eden “*dingir*” determinatifiyle yazılmıştır.

Ancak yine de bu ikiz ruh önerisi şamanist inançlarla birlikte değerlendirilerek öne sürüldüğünde Gilgameş destanının tümünde Enkidu'nun kanlı canlı, savaşan, uyuyan, rüya gören ve ölümden korkan bir insan şeklindeki tasviriyle ters düşecektir. Bu durumda Sumer inançlarında “ikiz” kavramının nasıl değerlendirildiğine bakmak gerekir.

Sumerce belgelerde ikiz tanrı ile ilgili ifadeler bulunmaktadır. Eski Babil dönemine tarihlenen Amurru ilahisinde şöyle söylenir:

*“Efendim, emrin kudretlidir, sözün boşa çıkmaz, kaderin [eşsizdir],
senin asil (eylemlerin) büyüktür, eşsizdir
ikisi de ikiz tanrılardır. Sen meskenlerde ikamet ediyorsun.
efendim, senin (görevin) öne çıkmak, teftiş etmek, (ve) merhamet
göstermektir*

⁷¹ Çirkin, *Güney Sibirya Arkeolojisi ve Şamanizm*, 334-336; Harva, *Altay Panteonu, Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*, 217-218.

⁷² Jean Bottéro, *Gilgameş Destanı; Ölmek İstemeyen Büyük İnsan* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015), 85, dipnot 3.

*Yollar ve tepeler üzerinde seyahat eden, ...
geniş görüşlüsün, (senin) anlayışın derin.*”⁷³

Yine aynı dönemden başka bir belgede Enki ve yılanı dönüşen tanrı Nirah ikiz tanrılardır:

*“Nirah ve Enki ikizdir, ikiz oğullardır.
İkisi de-- (biri) "saygı duyulan"; (diğeri) "yaratan" olarak söylenir*”⁷⁴

İkiz tanrı inancının ilk örnekleri ise Erken Sumer dönemine aittir. İşlevleri ve nitelikleri birbirini tamamlayan veya birbirine karşıt olan ilâhi ikizler, “talīmē” olarak adlandırılan tanrılar vardır. Lugalgirra ve Mešlamtaea; Lulal ve Latarak; Dumuzi ve Gizzida; Kettu ve Mēšāru; Girru (Gibil) ve Nusku; Gilgameş ve Enkidu bu tanrısal ikizler arasında sayılmaktadır. Bu tanrısal çiftlerin Larsa ve Eski Babil dönemlerinden itibaren tapınakların girişlerinde koruyucu tanrı çiftleri olarak tasvir edildikleri belirtilir. Bu tanrı çiftlerinin Sumer düşüncesine göre biri göğün en üst katında, diğeri yeryüzünde bulunan ve ikisi tek bir kozmik ağacı oluşturan hayat ağacı (*giš-ti*) ve bilgi ağacı (*giš-kin*) ile özdeş oldukları ve korudukları tapınakların bahçelerinde yeryüzündeki kozmik ağacın bulunduğu, aynı zamanda bu tanrıların yeraltı dünyası ve kutsal evlilik töreniyle ilgili oldukları ifade edilmiştir.⁷⁵

Gilgameş ve Enkidu ilişkisini örnek verileri birleştirerek net ve anlamlı bir şekilde yorumlamak mümkün olmasa da, incelediğimiz metinde yazarlarla örtüşen ikiz fenomenini şamanist gelenekle eski Sumer anlayışının benzerliğini gösteren bir unsur olarak düşünmek mümkündür, zira Gilgameş serisinin standart versiyonunun ilk tabletlerine göre Gilgameş’in Enkidu’dan önce zorba bir kral olması, Enkidu’nun ona eşit, ancak onun tersi özelliklere sahip, aynı zamanda onu tamamlayan biri olarak Gilgameş için yaratılmış olması, bir kadın tarafından medenileştirilmesi, Gilgameş’in önce onunla ya da aslında kendisiyle mücadele ederek zorba bir kraldan bir kahramana dönüşmesi, Enkidu’nun Gilgameş için yeraltı dünyasına inmesi ve oradan bir rüzgâr şeklinde tekrar çıkması hem Sumer düşüncesindeki ilâhi ikizler fenomenini, hem de şaman düşüncesindeki ikiz ruh fenomenini karşılar niteliktedir.

⁷³ Oliver R. Gurney, *Literary and Miscellaneous Texts in the Ashmolean Museum.*, Oxford Editions of Cuneiform Texts 11 (Oxford, 1989). OECT 11, 001

⁷⁴ Mark E. Cohen, *New Treasures of Sumerian Literature* (CDL Press, 2017). NBC 07806

⁷⁵ E. Douglas Van Buren, “The giš-ti and the giš-ka-an-na”, *Orientalia* 13 (1944): 281-87.

XII. tabletin 10-153. satırları⁷⁶ ve Sumerce karşılığının 181-301. satırları⁷⁷ arasında Gilgameş Enkidu'ya yeraltına inmeden önce bazı talimatlar verir. Ancak Enkidu bunları yerine getirmez. Gilgameş ikizi üzerindeki kontrolünü kaybetmiş olur ve Enkidu yeraltı dünyası tarafından ele geçirilir. Gilgameş Sumerce kopyalara göre Enlil'e ve ondan olumlu cevap alamayınca Enki'ye gider. Akadca tablete göre Enlil ve Nanna/Sin'den yardım ister, ikisinden olumlu yanıt alamayınca Enki'ye başvurur. Enki'nin ricasıyla Utu yeraltı dünyasının girişini açtığında Enkidu yeryüzüne çıkar. Döndüğünde Gilgameş'in sorularına cevap olarak yeraltı dünyasında gördüklerini uzun uzun anlatır. Bu olay da bir şekilde şaman ritüelleriyle benzerlik gösterir. Laponlardan nakledilen bir örneğe göre, şaman izleyicilerin önünde önce davul çalarak yardımcı ruhları çağırır, baltasını sallayarak kadınların etrafında ve kendi çevresinde dönmeye başlar. Bir süre sonra transa geçtiğinde ölü gibi yatar. Ruhunun kendisinden ayrılıp yeraltı dünyasına inmeye başladığı anlaşılır. Bu sırada sessizlik olur ve şaman yeraltı dünyasında duyduklarını mırıldanır. Ardından kadınlar şarkı söylemeye başlarlar.⁷⁸ Trans durumundayken veya sonrasında şamanın ölümler diyarıyla ilgili yaptığı ayrıntılı betimlemelerin birçok efsaneye konu olduğu belirtilir. Bir Buryat şamanının, babasının yerine yeraltına inmesi ve orada acı çekenleri anlatması, bir Soyon Tatarının kardeşinin kesik başını getirmek için inmesi ve yeraltı dünyasında günahkârlara uygulanan işkenceleri görmesi gibi.⁷⁹

Sonuç

“Gilgameş Enkidu ve Ölüler Diyarı” isimli Sumerce edebi anlatı yaklaşık olarak 2. binyıl başlarında yazılmış kopyaların birleştirilmesiyle oluşturulmuş eklektik bir metindir. Akadca nüshaları da bulunur ve en eski Sumerce kopyalardan Babilli ve Asurlu yazmanlar tarafından Akadca'ya çevirildikleri söylenebilir. Akadca'ya çeviri yapılırken tüm belgenin doğru anlaşılmasını sağlayabilecek Sumerce “ellag” ve “ekema” kelimeleri “pukku” ve “mikku” olarak kaydedilmiştir. Ancak bu kelimelerin anlamları da günümüzde bilinmemektedir. Bu yüzden yazılan belgede ne anlatılmak istendiği çözülememiştir, farklı görüşler belirtilmiştir.

Bu çalışmada Erhanedanlar dönemine tarihlenen kayıtlarda bu kelimelerin ne anlamda kullanıldığı incelenmiş, XII. tablet ve Sumerce

⁷⁶ George, *The Babylonian Gilgamesh epic*, I, 2003, 233-235

⁷⁷ Gadotti, *Gilgamesh, Enkidu, and the Netherworld and the Sumerian Gilgamesh Cycle*, 157-160.

⁷⁸ Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, 95.

⁷⁹ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler tarihi*, çev. Ali Berktaş, III c. (İstanbul: Kabalcı, 2003), 27.

kaynakları karşılaştırılmış, XII. tablette eksik olan satırlar G.E.N. metninin birleştirilmiş kopyalarıyla tamamlanmış ve olay Sumer inançları ile şamanist inançardaki benzerlerinden hareketle yeniden anlamlandırılmıştır.

Metinde geçen nesneler “kozmik ağaç” fenomeniyle uyumlu *huluppu/halubbu* ağacından imal edilen davul ve tokmak benzeri bir çeşit enstrüman; Uruk meydanında gerçekleştiği anlatılan olay bir çeşit şehir ağıtı veya şaman ritüellerini çağrıştıran bir ritüel; Gilgameş’in kölesi olarak tanıtılan Enkidu ise onun metaforik tamamlayıcısı, ikizi olarak değerlendirilmiştir.

Burada sunulan örnekler her ne kadar bazı inanç ve ritüellerin benzerliğini ortaya koysa da yaklaşık beş bin yıl öncesindeki inançlar ve günümüz inançlarının karşılaştırılması ile Sumer inanç ve uygulamalarının şamanist olduğunu ileri sürmek mümkün değildir. İnançların tarih aşan özellikleri nedeniyle kökenlerinin binlerce yıl öncesine dahi uzanabilmesi etnolojik verilere dayanarak bilimsel geçerliliğe sahip kesin sonuçlar çıkarmak için yeterli de değildir. Kutsal anlayışının zaman içerisinde biçim değiştirebildiği, algıların farklılaştığı ve bu durumun kavramsal hatalara neden olabileceği göz ardı edilmemelidir. Ancak karşılaştırmalı fenomenoloji yeterli filolojik kanıtla desteklendiğinde iki farklı inanç sistemindeki benzerlik ve farklılıklar hakkında görüş bildirilebilir. Bu çalışmanın işlevi, defalarca çevirisi yapılmış ve tartışılmış olan Gilgameş anlatısının bir bölümünün, günümüzde hala yaşadığı için bilinen inançlardan yararlanılarak farklı bir yaklaşımla değerlendirilmesi, Sumer mitolojik anlatılarının ve inançlarının günümüz dinlerinde görülen yansımaları yanında halk inanışları ve alt kültür unsurları ile de benzerliklerinin bulunduğu ortaya konulmasıdır.

Kısaltmalar

- BM : Museum siglum of the British Museum, London
 CDLI : Cuneiform Digital Library Initiative <[http //cdli.ucla.edu/](http://cdli.ucla.edu/)>
 (Los Angeles/Berlin)
 ETCSL: Electronic Text Corpus of Sumerian Literature
 <[http //etcsl.orinst.ox.ac.uk](http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/)> (Oxford)
 G.E.N. : Gilgamesh Enkidu and the Netherworld
 IM : Museum siglum of the Iraq Museum in Baghdad
 OIP : Oriental Institute Publications (Chicago 1924 ff.)
 Ur-G. : C.J.Gadd 1933 Ur tableti çözümü

KAYNAKÇA

- Bayat, Fuzuli. *Türk mitolojik sistemi 1: ontolojik ve epistemolojik bağlamda Türk mitolojisi*. Ötüken Neşriyat AŞ, 2007.
- Biggs, Robert D. *Inscriptions from Tell Abu Salabikh*. University of Chicago Press, 1974.
- Bottéro, Jean. *Gilgamiş Destanı Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*. Çeviren Orhan Suda. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- . *Gilgamiş Destanı; Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- Campbell, Joseph. *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. Çeviren Sabri Gürses. İstanbul: İthaki Yayınları, 2017.
- Cheng, Jack. “A Review of Early Dynastic III Music: Man’s Animal Call”. *Journal of Near Eastern Studies* 68, sy 3 (Temmuz 2009): 163-78. <https://doi.org/10.1086/613988>.
- Cohen, Mark E. *New Treasures of Sumerian Literature*. CDL Press, 2017.
- Cooper, Jerrold S. “Genre, Gender, and the Sumerian Lamentation”. *Journal of Cuneiform Studies* 58, sy 1 (Ocak 2006): 39-47. <https://doi.org/10.1086/JCS40025222>.
- Çirkin, Sergen. *Güney Sibirya Arkeolojisi ve Şamanizm*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Edzard, Dietz Otto. *Sumerian Grammar*. Handbook of Oriental Studies. Section 1 Near and Middle East 71. Leiden: Brill, 2003.
- . *Sumerian grammar*. C. 71. Brill, 2003.
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler tarihi*. Çeviren Ali Berktaş. III c. İstanbul: Kabalcı, 2003. i.
- . *İmgeler ve Simgeler*. Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Doğubatı, 2017.
- . *Şamanizm: ilkel Esrime Teknikleri*. Ankara: İmge Kitabevi, 2006.
- Foxvog, Daniel A. *Elementary Sumerian Glossary*. Berkeley: University of California, 2008.
- Förtsch, Wilhelm. *Altbabylonische Wirtschaftstexte Aus Der Zeit Lugalanda’s. Und Urukagina’s*. Vorderasiatische Schriftdenkmäler Der Königlichen Museen Zu Berlin 14. Leipzig: J. C. Hinrichs., 1916.
- Gadd, Cyril J. “Epic of Gilgamesh, Tablet XII”. *Revue d’Assyriologie et d’archéologie orientale* 30, sy 3 (1933): 127-43.
- Gadotti, Alhena. *Gilgamesh, Enkidu, and the Netherworld and the Sumerian Gilgamesh Cycle*. C. 10. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2014.
- George, Andrew R. *The Babylonian Gilgamesh epic: introduction, critical edition and cuneiform texts*. C. 1. Oxford University Press, 2003.

- . *The Babylonian Gilgamesh epic: introduction, critical edition and cuneiform texts*. C. II. U.K.: Oxford University Press, 2003.
- Gurney, Oliver R. *Literary and Miscellaneous Texts in the Ashmolean Museum*. Oxford Editions of Cuneiform Texts 11. Oxford, 1989.
- Gülek Gültekin, Huzme. “Sumerlilerde Tanrı Anlayışı ve Enlil Kültü”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2024.
- Halloran, John Alan. *Sumerian lexicon*. Logogram publishing Los Angeles, 2006. https://www.istor-konf-varna.com/history/JAH_SumLex_ALL.pdf.
- Harva, Uno. *Altay Panteonu, Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*. Çeviren Ömer Suveren. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2014.
- Hommel, Fritz. “‘Ethnologie und Geographie Des Alten Orients’”. İçinde *Alter Orient Griechische Geschichte, Römische Geschichte*. Handbuch der Altertumswissenschaft., III. German: Verlag C. H. Beck, 1926.
- “<https://cdli.earth/search?simple-value%5B%5D=P000305&simple-field%5B%5D=keyword>”, t.y.
- “<https://doi.org/10.5282/eb1/1/1/4>”, t.y.
- “<https://doi.org/10.5282/eb1/1/1/11>”, t.y.
- “<https://oracc.museum.upenn.edu/etcsri/Q000377.163?srch=s.rgIfCt>”, t.y.
- “https://www.gilgamesh.ch/svc/svc.html?&diathesis=0&verbpattern=4&verbroot=218&verbrootx=kar&rl=svce_x_k.js:ref_link_kar&sub=1”, t.y.
- “https://www.gilgamesh.ch/svc/svc.html?docu=1#hanc_docu_diddun”, t.y.
- Jacobsen, Thorkild. *Karanlığın Hazineleeri: Mezopotamya Dininin Tarihi*. Çeviren Sibel Erduman. İstanbul: Paris Yayınları, 2017.
- Kahya, Ömer. “Ölüm Sonrası Hayat: Sumerce Metinlerde Öteki Dünya”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 37, sy 63 (2018): 49-76.
- Klein, Jacob. “A New Look at the ‘Oppression of Uruk’ Episode in the Gilgamesh Epic”. İçinde *Riches Hidden in Secret Places Ancient Near Eastern Studies in Memory of Thorkild Jacobsen*, editör Tzvi Abusch. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2002.
- Kramer, Samuel Noah. *From the Tablets of Sumer*. Colorado: The Falcon’s wing Press, 1956.
- . *Sümerler Tarihleri Kültürleri ve Karakterleri*. Çeviren Özcan Buze. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002.
- . “The Epic of Gilgameş and Its Sumerian Sources: A Study in Literary Evolution”. *Journal of the American Oriental Society*, 1944, 7-23.
- Langdon, Stephen. “A bilingual tablet from Erech of the first century BC”. *Revue d’Assyriologie et d’archéologie orientale* 12, sy 2 (1915): 73-84.
- Marzahn, Joachim. *Altsumerische Verwaltungstexte Und Ein Brief Aus Girsu/Lagaş*. Vorderasiatische Schriftdenkmäler Der Staatlichen Museen Zu Berlin 27. Mainz: Philipp von Zabern, 1996.

- Sayce, A.H. *Babylonians and Assyrians: Life and Customs*. London: Elibron Classics, 1900.
- Shaffer, Aaron. *Sumerian Sources of Tablet XII of the Epic of Gilgames*. University of Pennsylvania, 1963.
- Sigrist, Marcell, ve Benno Landsberger. *The Series HAR-Ra = Hubullu*. Materials for the Sumerian Lexicon 9. Pontificium Institutum Biblicum, 1967.
- Tigay, Jeffrey H. *The evolution of the Gilgamesh epic*. Bolchazy-Carducci Publishers, 2002.
<https://books.google.com/books?hl=tr&lr=&id=cxjuHTH6I2sC&oi=fnd&pg=PR11&dq=Jeffrey+H.Tigay,++The+Evolution+of+Gilgamesh+Epic,+U.S.A:+University+of+Pensylvania+Press+Edition,+2002,+10-12.&ots=eHVrODUCty&sig=VJYYJK7F15aYR0guSLzs40cO0HI>.
- Van Buren, E. Douglas. "The giš-ti and the giš-ka-an-na". *Orientalia* 13 (1944): 281-87.

